

ТВОРЧИСТЬ ПЕТРА ХОЛОДНОГО-СТАРШОГО В СВІТЛІ ХУДОЖНЬОЇ КРИТИКИ МИКОЛИ ГОЛУБЦЯ

Тарас Стефанишин

*молодший науковий співробітник відділу наукового редагування
та видавничої справи ЛННБ України ім. В. Стефаника*

Подано хронологію та основні положення мистецтвознавчих публікацій М. Голубця, присвячених творчості П. Холодного-старшого. Відзначено співпрацю П. Холодного й М. Голубця, а також їх важливу консолідуючу роль та організаційну діяльність у мистецькому процесі Львова 1920-х рр.

Ключові слова: *українське мистецтво, художник, мистецький критик, творча спадщина, культурно-мистецький рух.*

The chronology and main statements of fine art historic publications by M. Holubets devoted to P. Holodnyj's works are enclosed.

The cooperation between P. Holodnyj and M. Holubets has been noted as well as their consolidated role and organizational activity in the artistic process of Lviv in 1920s.

Keywords: *Ukrainian art, artist, art critic, creative heritage, cultural and artistic movement.*

Изложены хронология и основные позиции искусствоведческих публикаций Н. Голубца, посвященных творчеству П. Холодного-старшего. Отмечено сотрудничество П. Холодного и Н. Голубца, а также их важная консолидирующая роль и организационная деятельность в художественном процессе Львова 1920-х гг.

Ключевые слова: *украинское искусство, художник, художественный критик, творческое наследие, культурное и художественное движение.*

Митець-живописець, учений і громадсько-політичний діяч Петро Холодний (1876–1930) та мистецтвознавець, архівіст, історик-краєзнавець, редактор, видавець, літератор і публіцист Микола Голубець (1891–1942) — визначні постаті української науки й мистецтва, які на початку 1920-х рр., об'єднали свої зусилля задля поступу національної художньої культури.

Від перших років перебування П. Холодного в Галичині він активно співпрацював з М. Голубцем, їхня взаємна приязнь і дружба тривала до останніх днів життя митця. Завдяки цій дружбі й співпраці М. Голубець знайшов надійного порадирика, однодумця й спів-організатора багатьох культурно-мистецьких і суспільно-громадських справ та починань, спрямованих, зокрема, на активізацію художнього процесу Львова 1920-х рр. Натомість П. Холодний мав в особі М. Голубця щирою шанувальника свого таланту, ба більше — апологета й популяризатора творчості, а згодом мистецтвознавця-біографа, автора численних розвідок і публікацій, зрештою — першої монографії, присвяченої творчості живописця.

У життєписі обох цих особистостей, незважаючи на 15-літню різницю у віці, різне походження, відповідно — наддніпрянське й галицьке, було багато характерних і спільних рис. Обоє прожили коротке, але надзвичайно насичене й змістовне життя (Холодний — 54 роки, Голубець — 51), були учасниками визвольних змагань й національних державотворчих процесів, у повоєнний час всеціло присвятили себе українській культурі, науці й мистецтву. У період радянської тоталітарної системи їх славетні імена, як зрештою наукова, культурологічна й творча спадщина, не вписувались у тогочасні ідеологічні догми, а тому всіляко замовчувалися або ж таврувалися пропагандистськими кліше як «буржуазно-націоналістичні». Щоправда, книжки, публікації, періодичні видання М. Голубця не палили й не нищили, як це було з творами П. Холодного, натомість їх на десятиліття сховали під важкими замками «спецхрану». Очевидно, ще й нині обидві ці визначні постаті не є належно вшанованими, не сповна осмислено їх інтелектуальний і творчий спадок.

Знайомство і подальша співпраця М. Голубця з П. Холодним були в певному сенсі закономірними й логічними, адже обоє виявляли певні потуги й організаційні здібності щодо активізації українського мистецького руху у Львові та Києві. Можливо, вони були заочно знайомі завдяки тим, хоч і не значним у кількісному вимірі, мистецтвознавчим публікаціям у періодиці й фаховій літературі, що з'являлись упродовж 1910-х рр. по обидва боки Збруча. Безпосередньому ж їх знайомству передувала низка подій.

Ймовірно, вперше М. Голубець побачив оригінали праць П. Холодного на «Весняній виставці», влаштованій у травні 1921 р.

Національним музеєм у Львові (далі — НМЛ). У рецензії на виставку мистецтвознавець доволі різко розкритикував її організаторів, передовсім за підбір творів та погане облаштування експозиції. Гнів критика стосувався також того, що не належним чином представлені такі «... шедеври, справжні архитвори в своєму роді, якими є портрети Петра Холодного» [1]. Професіоналізм й тонке естетичне чуття, притаманне М. Голубцеві, одразу визначили високомистецьку вартість творів Холодного, які, можливо, чи не вперше втрапили йому на очі. Раніше про живопис П. Холодного львівський мистецтвознавець міг довідатись лише з публікованих репродукцій і критичних оглядів й рецензій, зокрема авторства Миколи Вороного, Дмитра Антоновича та Костя Широцького. Стосовно виставки в НМЛ, то чи не єдиною її заслугою, принаймні з погляду М. Голубця, як він згодом сам згадував у 1930-х рр., було те, що «на ній вперше познайомилося галицьке громадянство з творами Петра Івановича Холодного, що мав відіграти одну з провідних роль у дальшому розвитку західньо-українського мистецтва» [2, с. 645].

Микола Голубець намагався, зокрема за посередництва ще одного визначного митця-емігранта Павла Ковжуна, якомога швидше нав'язати контакти з Петром Холодним, який у той час перебував у Тарнові (Польща). Про це довідуємось із листа П. Холодного до редактора М. Голубця від 12 червня 1921 р.*: «Високоповажний Пане! Мій давній співучасник по виставках наших артистів-малярів Павло Ковжун написав мені листа і в тому листі зазначив, що Ви заінтересовані мною, як художником і хотіли б завести зі мною листування мистецького характеру. Я знаю Ваші праці, читаю їх завжди з інтересом, розумію Вашу любов до української штуки, бо й сам її люблю. Отже, не дивуюся Вашому зацікавленню моєю особою, раз вже я виступаю як український маляр, і подам ті біографічні відомості, про які п. Павло Ковжун мені пише» [12, с. 3].

Невдовзі П. Холодний переїздить до містечка Миколаєва над Дністром, а згодом до Львова.

28 грудня 1921 р. з ініціативи львівського мистецтвознавця Миколи Голубця та митців-емігрантів Петра Холодного і Павла Ковжуна

---

* Через 10 років, вже по смерті П. Холодного, мистецтвознавець опублікував цей важливий документ із розлогою автобіографією художника [12].

було створено Гурток діячів українського мистецтва (далі — ГДУМ)*. Крім названих, співзасновниками були художники й архітектори з емігрантів — В. Січинський, Ю. Магалецький, С. Тимошенко, а також львів'яни — О. Новаківський, О. Лушпинський та М. Осінчук із м. Закопане [10].

ГДУМ став першим загальнонаціональним мистецьким об'єднанням, що зуміло консолідувати українських митців Галичини, Наддніпрянщини та еміграції. Його створення значною мірою вплинуло на подальший розвиток художнього процесу Львова. Пріоритетними напрямками своєї діяльності гуртківці визначили: організацію українських мистецьких виставок, захист і підтримку українських митців, виховання мистецької молоді в національних традиціях та видання фахового часопису. Головне ж завдання ГДУМ полягало в об'єднанні провідних українських мистецьких сил і не лише в Галичині, а й за її межами. З цією метою члени Гуртка налагодили контакти з багатьма відомими митцями, які працювали або навчалися у Парижі, Берліні, Лейпцигу, Кракові, Варшаві та інших містах Європи. У 1923 р. членами ГДУМ було вже близько 40 осіб, зокрема такі відомі митці, як О. Архипенко, сестри Кульчицькі, А. Коверко, Л. Перфецький, В. Крижанівський, Р. Лісовський, Л. Гец, М. Бутович. Серед членів-симпатиків були визначні громадські діячі, редактори авторитетних часописів Д. Донцов і Ф. Федорців [10]. Незмінним головою об'єднання був Петро Холодний, а на посаду заступника чи секретаря ГДУМ упродовж років обирали Миколу Голубця.

Одна з ключових засад створення ГДУМ полягала у захисті (як соціальному, так і політичному) українських митців у Польщі. І такий випадок, чи радше випробування, трапився, що характерно, з головою ГДУМ П. Холодним. На початку листопада 1922 р. польська влада абсолютно безпідставно арештувала митця. Маніфестація солідарності й спротив гдумівців був рішучий, що підтверджує опублікований у львівському часописі «Свобода» заклик «До артистів культурного світа», а далі уточнення: «Артист-маляр проф. Петро Холодний в тюрмі» [9]. У зверненні зазначалось, що

* Документальні матеріали, пов'язані із створенням та діяльністю ГДУМ, зберігаються в Державному архіві Львівської області (далі — ДАЛО).

особа П. Холодного «вповні аполітична» і приводом до його ув'язнення міг бути хіба наклеп, а далі вимагалось негайно його звільнити. Серед підписантів, членів ГДУМ, — відомі митці з різних міст: Микола Анастазівський (Краків), Олександр Архипенко (Берлін), Роберт Лісовський (Варшава), Микола Голубець, Олекса Новаківський, Володимир Січинський, Володимир Пещанський (Львів), Леонід Перфецький (Париж) та ін. Невдовзі П. Холодного звільнили.

Подальші зусилля гуртківців були скеровані на організацію суто мистецьких справ, зокрема виставок. Їм вдалось влаштувати чотири художніх виставки, перша з яких відкрилась у червні 1922 р. у залах музею Наукового товариства імені Шевченка. У 1930-х рр. М. Голубець згадував про цю визначну подію: «Перша виставка Гуртка ... була задумана й проведена як мобілізація й перевірка сил українських образотворців, об'єднаних під гаслом національного мистецтва ... Гвоздями малярської частини виставки були картини Новаківського, який домінував своєю стихійною кольористикою, та картини й композиції Холодного, який, на противагу Новаківському, приваблював глядача інтимністю, своїм сковородинівським самоопануванням і зразковою погодою духа» [2, с. 645-646].

П. Холодний і М. Голубець долучились до організації й роботи журі чотирьох виставок ГДУМ. З 1926 р., після четвертої виставки, діяльність ГДУМ поступово занепадає, хоча формально об'єднання проіснувало вісім років.

Гуртківці розгорнули також активну видавничу діяльність. Кожна виставка супроводжувалась виданням каталогу. Упродовж 1923 р. виходив літографічний бюлетень, що інформував про роботу й мистецькі акції ГДУМ. А в 1926 р. заходами Гуртка вдалось надрукувати фаховий журнал — «Українське мистецтво», ініціатором й редактором якого став М. Голубець [11].

М. Голубець започаткував серію окремих монографічних видань з тією ж назвою — «Українське мистецтво». Під третім номером у цій серії 1926 р. вийшла книжка М. Голубця про творчість П. Холодного, що, по суті, була першою і залишається досі останньою монографією про славетного митця [6]. Видання було приурочене до 50-літнього ювілею П. Холодного і підсумовувало певний етап його творчої праці.

Втім, ґрунтовні мистецтвознавчі публікації М. Голубця про художника з'явилися значно раніше. Перша стаття, присвячена творчості П. Холодного, опублікована 1921 р. у часописі «Визволення» [3] невдовзі після отримання згаданого вище листа з Тарнова. В її основі — автобіографія художника з відповідними коментарями й доповненнями М. Голубця. Зокрема, подано короткий ретроспективний погляд в історію новітнього мистецтва Наддніпрянщини, а також власні візії й інтерпретації останніх творів митця. Видання 1926 р., присвячене ювілеєві художника, було, фактично, розширеною версією статті 1921 р. В обох публікаціях майже аналогічна логіка і структура викладу. Єдине, що у пізнішій мистецтвознавчій розвідці наведено нові біографічні матеріали й подано інтерпретацію творів останніх років.

М. Голубець аналізує напрацювання П. Холодного «львівського» періоду — станкові та монументальні праці, з останніх — зокрема, «фрескові мальовила» на фасаді Миколаївської церкви у Львові. Серед станкових розглядає низку етюдів та завершені різножанрові твори: пейзажі, портрети, сюжетні композиції. Окремо виділяє групу робіт релігійного призначення: образи для церков Львова та храмів підльвівських сіл і містечок, а також проекти вітражів для Успенської (Волоської) церкви.

У виданні 1926 р. М. Голубець залишається вірним своїм принципам й зберігає логічно-змістову схему своїх попередніх монографічних розвідок 1920-х рр. («Архипенко», 1922 р.; «Долинський», «Шевченко-маляр» — обидві 1924 р.). Мистецтвознавець подає не суху біографічну довідку про митця, а творчий життєпис у широкому суспільно-історичному й культурно-мистецькому контексті епохи, аналізує творчість попередників і сучасників Холодного, розглядає динаміку художнього процесу на Великій Україні, робить короткий огляд київських виставок (1911, 1913, 1918), до яких у той чи інший спосіб долучився П. Холодний, посилається на висловлювання тогочасних критиків Д. Антоновича, М. Вороного та К. Широцького про ранні твори художника «київського періоду». При тім найбільш адекватними й близькими для мистецтвознавця-галичанина були міркування відомого мистецтвознавця родом із Поділля Костя Широцького. Коментуючи його роздуми-передбачення про твори митця, М. Голубець, зокрема,

зазначив: «Яким щасливим почув би себе пок.[ійний] Широцький, як би був дожив сповнення своїх інтуїтивних сподівань про поширення того простору розвитку таланту Холодного, що проходить уже на наших очах...» [6, с. 13].

Важливу увагу приділяє М. Голубець джерелам інспірації художника, між якими головну роль відведено галицькому іконопису. Акцентує дослідник і на генетичній складовій художнього обдарування П. Холодного. Власне, особливо цікавою й водночас вагомю деталлю життєпису митця було те, що по материнській лінії він походив з родини іконописців на прізвище Забіяки, які працювали на Полтавщині й «...були добрими майстрами, малювали в західньо-європейській манері, якої навчилися, копіюючи картини французьких та італійських малярів по різних великопанських галеріях» [6, с. 23].

Надзвичайно важливою у монографії є власне мистецтвознавча інтерпретація творів П. Холодного «львівського» періоду. М. Голубець уникає надмірної описовості чи розлогого сюжетно-іконографічного аналізу, натомість доволі лаконічно, іноді кількома влучними штрихами окреслює характерні і при цьому найбільш вартісні риси живописних творів Холодного. Їх аналітичний огляд робить у хронологічній відповідності до створення, а відтак і представлення на виставках ГДУМ. Спершу мистецтвознавець подає оригінальну й влучну інтерпретацію такої програмної для самого живописця композиції «Ой у полі жито...», далі розглядає низку портретів й ікон (зокрема «Св. Зосим та Саватій»). Із представлених робіт на другій виставці ГДУМ критик виділяє портрет Ольшанської-Стефанович та ікону-композицію «Цариця Небесна». Мистецтвознавчий аналіз останньої унаочнює наскільки М. Голубець як історик і критик відчув й передав тонкощі еволюції творчого методу й загалом креативного пошуку П. Холодного. «На цій композиції, — пише М. Голубець про образ «Цариця Небесна», — можна було наглядно переконатися, як Холодний поволі, не спішучись, з флегмою працівника хемічної лабораторії, упевнено закріплюючи осягнене, йде своїм шляхом. Дійшовши до праджерел мистецької культури народу, пробившись крізь налет сторонніх, неорганічних наверхствувань [тут автор має на увазі згубні впливи на українське мистецтво академізму й російських

«передвижників». — Т. С.], Холодний викликає вражіння творця, який найшов уже ключ-заляття до брам таємного Сезаму» [6, с. 18].

М. Голубець підсумовує свої міркування про роль і значення творчості П. Холодного у загальноукраїнському художньому контексті загалом, а на львівському ґрунті зокрема. Завершує ж монографічну розвідку уривком з автобіографії П. Холодного.

Не менш цікавими й контрверсійними для істориків новітнього українського мистецтва є низка публікацій, в яких творчу особистість П. Холодного М. Голубець розглядає у загальному контексті мистецького процесу Львова міжвоєнного двадцятиліття. Маємо на увазі низку його рецензій й оглядів, присвячених виставкам ГДУМ, а також нарис з історії українського мистецтва, що вийшов у другій половині 1930-х рр. у видавництві І. Тиктора як частина колективної праці «Історія української культури» під редакцією І. Крип'якевича. В них М. Голубець свідомо чи несвідомо, але принаймні постійно, порівнює Холодного із ще одним «титаном» львівського мистецтва міжвоєнного двадцятиліття живописцем Олексою Новаківським. Родом з Поділля, О. Новаківський, який від 1913 р. встиг «оґаличанитись» у Львові, у 1920-х рр. сприймався однозначно як львівський митець.

Обох художників вважали тихими суперниками. Принаймні так стверджував їх молодший сучасник, а згодом відомий митець, критик і літератор Святослав Гординський. Він, зокрема, з цього приводу писав: «справжнім суперником Новаківського з погляду найосновніших завдань мистецтва був Петро Холодний. Уже у вдачі обидвох мистців була велика відмінність: Новаківський, вічно неспокійний, не малював, а «штурмував» полотно, а Холодний майже з науковим спокоєм (з фаху він був, властиво, професор хемії) зрівноважено підходив до розв'язки своїх малярських проблем» [7, с. 139].

Справді, ці митці були вкрай різними, навіть діаметрально протилежними у своїй життєвій і креативній філософії. Отож суперництво полягало радше у сфері впливу їх філософсько-естетичних концепцій чи безпосереднього авторитету, зокрема у контексті тогочасних дискусій про подальші шляхи розвитку українського мистецтва. У цих дискусіях, що найкраще характеризують культурно-мистецьку атмосферу Львова 1920–1930-х рр., М. Голубець як теоретик і критик займав певну позицію щодо перспектив національного мистецтва. То ж не дивно, що, аналізуючи першу виставку ГДУМ

(1922 р.) [5], чи навіть згодом, у 1930-х рр., у ретроспективному огляді мистецтва Львова для збірного видання «Історія української культури» [2, с. 645], М. Голубець відзначав та порівнював твори О. Новаківського та П. Холодного як провідних живописців, однак свої симпатії віддавав Холодному.

Власне, у мистецтві П. Холодного М. Голубець вбачав яскравий прояв національного, як він писав «расового» чинника, що є найбільш адекватним відображенням «...збірної психології й філософії нації». Так він влучно висловився про трактування живописцем сюжетних композицій, зокрема на мотив народної пісні «Ой у полі жито» [4, с. 724]. У царині релігійного малярства він вважав П. Холодного «поетом-мрійником» і мислителем, близьким до філософсько-етичних поглядів Григорія Сковороди. З чисто формального, мистецтвознавчого аспекту трактував його як творця нового своєрідного напрямку неовізантинізму, який у своїх послідовних пошуках ґрунтувався на давньоукраїнських зразках, але осмислених, пропущених крізь призму власної ерудиції й світогляду.

Слід підкреслити, що увага й захоплення М. Голубця художньою творчістю П. Холодного значною мірою була зумовлена його особистими естетичними уподобаннями та переконаннями щодо подальших тенденцій української образотворчої культури. Про це, зокрема, писав С. Гординський, акцентуючи на поглядах М. Голубця як теоретика і художнього критика: «В мистецтві Петра Холодного старшого (як і Нарбута та братів Кричевських) Голубець бачив ідеальну синтезу українського національного мистецтва, побудованого на тисячолітній традиції, але нового своєю технікою й духом» [8, с. 49].

Отже, низка публікацій Миколи Голубця, а передовсім його монографія «Холодний», досі зберігають актуальність та містять цінний матеріал для сучасних дослідників як творчості визначного майстра ХХ ст. Петра Холодного, так і загалом мистецького процесу 1920-х рр. Самому ж мистецтвознавцю слід віддати належне за добір важливого фактологічного матеріалу та надзвичайно цікаву науково обґрунтовану його інтерпретацію. Тому художню критику М. Голубця розглядаємо як важливий документ свого часу, що за умови правильного прочитання дає змогу повніше й характерніше відтворити динаміку й саму атмосферу художнього життя Львова 1920–1930-х рр.

1. *Голубець М.* Весняна виставка в Національному музею / *Микола Голубець* // Український вістник. — 1921. — 21 трав.
2. *Голубець М.* Мистецтво / *Микола Голубець* // Історія української культури : [в 15 зшитках] / під заг. ред. *І. Крип'якевича*. — Львів: Вид-во І. Тиктора, 1936–1937. — Зшитки 10-14. — 1937. — С. 453-660.
3. *Голубець М.* Петро Холодний / *Микола Голубець* // Визволення [Львів; Варшава]. — 1921. — Чис. 5/8. — С. 161-167.
4. *Голубець М. П.* Холодний (1876–1930) / *Микола Голубець* // Літературно-науковий вісник. — 1930. — Кн. 7/8. — С. 722-726.
5. *Голубець М.* Українська мистецька виставка / *Микола Голубець* // Громадський вістник. — 1922. — 18, 20-24, 28, 29 черв.
6. *Голубець М.* Холодний / *Микола Голубець*. — Львів : Українське мистецтво, 1926. — 26 с.
7. *Гординський С.* Камені і люди / *С. Гординський* // Львів : літературно-мистецький збірник : (В 700-ті роковини заснування княжого города) / за ред. *Б. Романенчука*. — Філядельфія : Київ, 1954. — С. 132-142.
8. *Гординський С.* Сильветка одного мистецтвознавця : (до 25-річчя з дня смерті Миколи Голубця) / *С. Гординський* // Листи до приятелів (Нью-Йорк – Торонто). — 1967. — Чис. 10/12. — С. 48-50.
9. До артистів культурного світа: Артист-маляр проф. Петро Холодний в тюрмі // Свобода. — 1922. — 26 листоп.
10. [Список членів-основників ГДУМ; Список членів-симпатиків ГДУМ] // ДАЛО. — Ф. 291, оп. 1, спр. 1. — Арк. 4.
11. Українське мистецтво (Львів). — 1926. — Чис. 1-3.
12. Холодний П. І. Автобіографія: 3 листа пок[ійного] митця до ред. М. Голубця 12.VI.1921 // Світ : (додаток до газети «Неділя»). — 1931. — Чис. 1. — С. 3-6.